

nus rıtlının 490,7 gr. olduğu sonucu çıkmaktadır. XVII. yüzyılda da Tunus rıtlı 500 gr. civarındaydı. Tunus'ta 12 Ocak 1895 tarihli kanunla rıtlın metrik karşılığı 503,792 grama sabitlendi. Bunun dışında Mahmûd Ferve'nin verdiği bilgilere göre Tunus ticaretinde şu rıtlar da kullanılırdı: İläç, baharat, tohum, yün, demir gibi bazı maddeler için 16 ukyyelik (504 gr.) attar rıtlı; baklagiller için 17 ukyyelik (535 gr.) bakkal rıtlı; zeytinyağı, bal, tereyağı, zeytin, kuru meyveler ve sabun için 18 ukyyelik (567 gr.) pazar rıtlı; sebze, meyve, ot, haşhaş, odun, kömür vb. için 20 ukyyelik (630 gr.) manav rıtlı; 13 ukyyelik (400 gr.) Circıs rıtlı; 17 ukyyelik (540 gr.) Mesâkin örgücü rıtlı; 24 ukyyelik (754,9 gr.) Kâbis kasap rıtlı ve Kusûrüssâf dokumacı rıtlı; 32 ukyyelik (1007 gr.) Kâbis manav ve tahıl rıtlı; 42 ukyyelik (1332 gr.) Tevzer kasap rıtlı. Hasan el-Cebertî Kosantîne (Cezayir) rıtlının 158 dirhem olduğunu bildirir.

Endülüs rıtlı 96 miskale (453,3 gr.) eşitti. Endülüs'te yaklaşık 503,59 gramlık rıtlı yaygın şekilde kullanılırdı ve rıtlı bunun dört kat ağırlığa sahipti (*EI²* [İng.], VI, 120-121). IV. (X.) yüzyıl coğrafyacısı İbn Havkal, Endülüs et rıtlının her biri 15 Bağdat ukyyesi ağırlığındaki 9,5 fülful rıtlına (4,845 kg.) eşit olduğunu söyler. İbn Abdülber ve İbn Rüşd'ün verdiği bilgilerden, sonraki yüzyılda Endülüs rıtlının 140 adedi 100 Abdülmelik ölçek dirhemine eşit olan dirhemlerin $183\frac{3}{11}$ tanesine (389,45 gr.) denk geldiği anlaşılır. Onlara göre rıtlı daha önceleri 110 tanesi 100 Abdülmelik ölçek dirhemine tekabül eden dirhemlerin 144 adedine (389,45 gr.) eşitti. Endülüslü muhtesib Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Muhammed es-Sakatî'nin kaydından V. (XI.) yüzyılda Mâleka (Malaga) rıtlının 16 ukyye = 320 dirhem olduğu anlaşılmaktadır. VII. (XIII.) yüzyılda İsbîliye (Sevilla) rıtlı 16 ukyye = 160 dirhem ağırlığındaydı.

Bunların dışında İbn Battûta'ya göre 748 (1347) yılında Delhi rıtlı (menni) 25 Mısır (11,3 kg.) veya 20 Mağrib rıtlına eşitti. İbn Fazlullah el-Ömerî, Evfât (Habeşistan) rıtlının 120 Mısır dirhemine (nukra) denk geldiğini belirtir. İbn Tağrıberdî'nin verdiği bilgilerden Semerkant rıtlı için şu eşitlik elde edilmektedir: 1 rıtlı = 10 Dimaşk rıtlı = 40 Mısır rıtlı = 4000 miskal.

BİBLİYOGRAFYA :

Kustâ b. Lûkâ, *Kitâb fi'l-Vezn ve'l-keyl*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3711/5, vr. 69^b-70^a, 71^b; İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 156, 191; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, II, 301; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 99, 146, 182, 191, 240, 381, 397, 452; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr* (nşr. Sâlim M. Atâ - M. Ali Muavvaz), Beyrut 2000, III,

127-128; Nâsır-ı Hüseyin, *Sefernâme* (trc. Yahyâ el-Haşşâb), Beyrut 1983, s. 40, 42, 45, 102; Bekrî, *el-Muğrib*, s. 27, 62, 69, 78, 89, 91, 145; Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Muhammed es-Sakatî, *Kitâb fi Âdâbi'l-hisbe* (nşr. G.-S. Colin - E. Levi-Provençal), Paris 1931, s. 13; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-taḥşîl* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1404-1407/1984-87, XVIII, 105; Şerif el-İdrîsî, *el-Ekyâl ve'l-evzân* (Resûl Ca'feriyan, *Mirâs-ı İslâmî-yi İrân* içinde), [baskı yeri yok] 1375/1416, III, 344; a.m.f., *Nûzhetü'l-mûştâk*, Beyrut 1409/1989, I, 6; Mahzûmî, *el-Müntekâ min Kitâbi'l-Minhâc fi 'ilmi ḥarâci Mısr* (nşr. Cl. Cahen), Kahire 1986, s. 29-30; Celâleddin eş-Şeyzerî, *Nihâyetü'r-rûbe fi talebi'l-hisbe* (nşr. Seyyid el-Bâz el-Arîfî), Kahire 1365/1946, s. 15-16; Es'ad b. Memmâtî, *Ḳavâninü'd-devâvîn* (nşr. Aziz Suryal Atıya), Kahire 1411/1991, s. 361-362; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Lübânî), s. 202; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 48; V, 370; İbn Ebû Usaybia, *Üyûnü'l-enbâ*, I, 521; İbnü'l-Uhuve, *Me'âlimü'l-ḳurbe fi ahkâmî'l-hisbe* (nşr. M. Mahmûd Şa'bân - Siddîk Ahmed İsâ el-Mutîfî), Kahire 1976, s. 138-140; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr* (nşr. Ahmed Abdülkâdir eş-Şazeli), Ebûzâbi 1424/2003, III, 191, 309, 331, 336, 339, 342, 348, 351, 355, 359, 363, 367, 375, 379, 383, 387, 419, 496; IV (nşr. Hamza Ahmed Abbas), Ebûzâbi 1423/2002, s. 68, 140, 193; F. B. Pegolotti, *La Pratica della Mercatura* (ed. A. Evans), New York 1970, s. 31, 50, 52, 57, 65, 67, 90, 91, 101, 130 vd., 148; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (nşr. Ahmed el-Arnaût - Türkî Mustafa), Beyrut 1420/2000, XI, 311; İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, I, 230; II, 576, 596, 698, 746, 759; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, III, 441; IV, 118, 181, 198, 215, 233, 237, 422, 470; V, 85, 114, 177, 331, 342-343, 344, 357; Takyyüddin el-Fâsî, *Şifâ'ü'l-ğarâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, II, 435; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XIII, 162; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühür*, V, 444-445; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 516; V, 258; Buhûtî, *Keşşâfü'l-ḳınâ*, I, 43-44; J. de Thévenot, *The Travels of Monsieur de Thevenot into the Levant*, London 1987, II, 15, 32; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VI, 195; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 381; Hasan b. İbrâhim el-Cebertî, *el-İkdü's-semûn fimâ yete'allâk bi'l-mevâzin*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3169, vr. 27^b, 30^b; Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-cil), II, 513; III, 403; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 365; M. C. - F. Volney, *Travels trough Syria and Egypt*, London 1972, II, 422; A. von Kremer, *Aegypten*, Leipzig 1863, II, 120; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-aḳyise ve'l-mekâyil ve'l-evzân*, Kahire 1309, s. 15-25, 57-73; G. Young, *Corps de droit ottoman*, Oxford 1906, IV, 369; Barkan, *Kanunlar*, s. 329; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 27-33; B. Kisch, *Scales and Weights: A Historical Outline*, New Haven 1965, s. 255, 256; R. Ettinghausen, *Islamic Art and Archaeology: Collected Papers* (ed. M. Rosen-Ayalon), Berlin 1984, s. 857-860; Antoine Abdel-Nour, *Le commerce de Saïda avec l'occident du milieu du XVIIIe siècle jusqu'à la fin du XVIIIe siècle*, Beyrouth 1987, s. 108; *Système des mesures, poids et monnaies de l'Empire ottoman et des principaux états avec de nombreux exercices et des tables de conversion*, İstanbul 1988, s. 18, 20; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990-92, II, 469; Kâmil el-Gazzî, *Nehrü'z-zeheb fi târi-*

hi Haleb (nşr. Mahmûd Fâhûrî - Şevki Şaas), Dimaşk 1412/1991, I, 86-88, 90; K. M. Cuno, *The Pasha's Peasants: Land, Society and Economy in Lower Egypt, 1740-1858*, Cambridge 1992, s. 208; M. Sâlim et-Tarâvne, *Târîhu munḳati'l-Belḳâ' ve Ma'an ve'l-Kerek: 1281-1337 h./1864-1918 m.*, Amman 1992, s. 222; Mahmoud Bey, "Le système métrique actuel d'Egypte", *JA*, I (1873), s. 81; M. H. Sauvaire, "On a Treatise on Weights and Measures, by Eliyâ, Archbishop of Nisibin", *JRAS*, IX (1877), s. 296-299; a.m.f., "Arab Metrology IV: Ed-Dahaby", a.e., XIV/2 (1882), s. 284-285; a.m.f., "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, IV (1884), s. 210-240, 307-316; E. Ashtor, "Levantine Weights and Standard Parcels: A Contribution to the Metrology of the Later Middle Ages", *BSOAS*, XLV/3 (1982), s. 472-479; a.m.f., "Makâyil", *EI²* (İng.), VI, 118-121; Sadok Boubaker, "Poids et mesures dans la régence de Tunis au XVIIe siècle: Le rıtl, le qafiz de blé et le mtar d'huile", *Turcica*, XVI, Paris 1984, s. 158-159; D. Thiollet, "Les mesures", *Arab Historical Review for Ottoman Studies*, sy. 5-6, Zaghuan 1992, s. 120; Mahmûd Ferve, "el-Mekâyis ve'l-mevâzin ve'l-mekâyil fi Tûnis hilâle'l-ḳameyn eş-şâmin ve't-tâsîf 'aşer", a.e., sy. 7-8 (1993), s. 249-250; M. Vekov, "Maßeinheiten in den Bulgarischen Ländern vor der Einführung des Metrischen Maßsystems", *Bulgarian Historical Review*, XXVI/1-2, Sofia 1998, s. 125, 132.

CENGİZ KALLEK

RIZÂ

(الرضا)

Allah'a nisbet edilen
haberî sıfatlardan biri.

Sözlükte "hoşnut ve memnun olmak" anlamındaki rızâ (rıdvân, merdât) masdarından isim olup "hoşnutluk, hoşnut ve memnun olma hali" demektir (*Lisânü'l-'Arab*, "rzy" md.; *Kâmus Tecümesi*, IV, 981-982). Râgıb el-İsfahânî kelimenin köklerinden rıdvânın çokluk mânası taşıdığını ve bu sebeple Kur'an'daki kullanılıştta Allah'a tahsis edildiğini ifade eder (*el-Müfredât*, "rzy" md.). Kur'an-ı Kerim'de rızâ kavramı yetmiş üç yerde geçer. Bunların on üçü rıdvân şeklinde olup Allah'ın zâtıyla ilgilidir. Rızânın, "Allah'ın kulundan, kulun da Allah'tan hoşnut ve memnun olması" mânasında kullanılmasının yanı sıra bunların her birine veya insanların kendi aralarındaki rızalaşmalarına nisbet edildiği de görülmektedir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "rzy" md.). Âyetlerden anlaşıldığı üzere Allah'ın razı olduğu kullar aşap ve onları izleyenler (et-Tevbe 9/100), Bey'atürırdvân'da bulunanlar (el-Feth 48/18), Allah ve resulüne düşman olanları sevmeyenler (el-Mücâdile 58/22), yaratana ve yaratılmışlara karşı özünde ve sözünde doğru olan-

lar (el-Mâide 5/119), iman edip sâlih amel işleyenlerdir (el-Beyyine 98/8). O'nun razı olmadığı insanlar ise iman ve itaatten uzaklaşanlardır (et-Tevbe 9/96; ez-Zümer 39/7). Kulun Allah'tan razı olması O'nun kazâ ve kaderinden memnuniyetsizlik duymaması, Allah'ın kulundan razı olması da onu emirlerini yerine getiren ve yasaklarından kaçınan bir davranış içinde görmesidir (Râ-gıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "rzy" md.).

Rızâ kavramı çeşitli hadis rivayetlerinde Kur'an'daki kullanımına benzer şekilde yer almaktadır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "rzy" md.). "Allah özünde ve sözünde sâdik olanlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır" (el-Mâide 5/119) meâlindeki ilâhî beyana mukabil Hz. Peygamber, Mü'minûn sûnesinin ilk on âyetinin nâzil olmasının ardından yaptığı bir duayı şöyle bitirmiştir: "Allahım! Bizden razı ol ve bizi senden razı olma derecesine yükselt!" (*Müsned*, I, 34; Tirmizî, "Tefsîr", 23/1). Resûl-i Ekrem, Zeyd b. Sâbit'e öğrettiği uzunca bir duada da şöyle demiştir: "Allahım! Senden, gerçekleşen kazâ ve kaderinin sonucuna rızâ göstermeyi bana nasip etmeni dilerim" (*Müsned*, V, 191; Nesâî, "Sehiv", 62). Rızânın karşıtı **sahat / suht** (öfke) ve aynı mânadaki **gazab** olup bazı âyetlerde rızâ ile sahat kavramı karşılıklı olarak zikredilmiştir (Âl-i İmrân 3/162; et-Tevbe 9/58; Muhammed 47/28; bk. GAZAP). Hz. Âişe ve Hz. Ali'den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah'ın gece namazlarının sonunda yaptığı dualardan birinin, "Allahım! Senin gazabından rızâna sığınırım" diye başladığı zikredilmiştir (*Müsned*, I, 96, 118; Müslim, "Şalât", 222; Ebû Dâvûd, "Şalât", 148, "Vitr", 5).

Âlimler rızâ (muhabbet) ile irade (meşîet) arasında anlam farkının bulunduğunu kabul ederler. Rızâ ve muhabbet hoşnutsuzluğun (kerâhet) zıddı olup insan için düşünüldüğünde yaratılışı gereği arzu ettiği şeydir. İrade ise alternatiflerden birinin bir anlamda bilinçli olarak tercih edilmesidir. Meselâ oruçlu iken susayan bir insan tabiatının sevgiyle su içmek ister, ancak iradesini kullanıp içmemeyi tercih eder. Bununla birlikte bazan rızâ ve muhabbet "irade ve meşîet" mânasında da kullanılır (İbnü'l-Vezîr, s. 302).

Kelâm ilminde rızâ Allah'ın irade sıfatı ve dolayısıyla kaderle ilişkisi açısından incelenmiştir. Genellikle Mu'tezile'ye mensup âlimler, insanlardan sâdir olan fiillerin ilâhî iradeden bağımsız biçimde gerçekleştiğini kabul ettikleri için rızâ ile irade sıfatının aynı mahiyette bulunduğunu

söylerler. Buna göre kulların işlediği kötü fiiller Allah'ın irade ve rızâsının dışında kalır. Ehl-i sünnet âlimlerine göre ise irade ile rızâ -temel mânalarına bağlı olarak- birbirinden ayrı sıfatlar olup ilâhî irade insanların iyi ve kötü fiillerine taalluk etmekle birlikte rızâ sadece hayra yöneliktir (bk. İRADE; KADER). Rızâ kula nisbet edildiğinde "Allah'ın kazâ ve kaderini itirazsız benimseme" mânasına alınır. Şu kadar var ki Cenâb-ı Hakk'ın vuku bulmasını irade ettiği bir iş aynı zamanda kulun da iradeyle meydana gelmişse ve şer vasfı taşımışsa bu işte Allah'ın iradesinin etkisi var diye şerrin kendisine rızâ gösterilmez. Bununla birlikte işin vücut bulmasında (kazâ) Allah'ın iradesinin mevcudiyeti kabul edilir ve kulun fiiline değil ilâhî sığıta yönelik olan bu kabul rızâ mânasına gelir (Tehânevî, I, 865-866; Nüreddin es-Sâbûnî, s. 77-78).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "rzy" md.; Tehânevî, *Keşşâf* (Dah-rûc), I, 865-866; *Kâmus Tercümesi*, IV, 981-982; *Müsned*, I, 34, 96, 118; V, 191; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Ankara 1416/1995, s. 77-78; İbnü'l-Vezîr, *İşârü'l-hak' ale'l-halk*, Kahire 1318, s. 302; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 76, 478; Hasan Seyyid Arab, "Rızâ", *DMT*, VIII, 264-267; Bahâeddin Hürremşâhî, "Rıdvân", a.e., VIII, 272-274.

HALİL İBRAHİM BULUT

RIZÂ

(الرضا)

Dinî hükümlere uyan kuldan Allah'ın ve Allah'ın takdirinden kulun hoşnut olması anlamında dinî-tasavvufî bir terim.

Sözlükte "hoşnut ve memnun olmak, tasvip etmek, beğenmek" anlamındaki rızâ kelimesi dinî ve tasavvufî hayatın temel kavramlarından biridir. Kur'an'da ve hadislerde rızâ kavramı üzerinde önemle durulmuş, müminler Allah'ın rızâsını kazanmaya teşvik edilmiş, rızâ mertebesine ermenin en büyük mutluluk olduğu ifade edilmiştir. "Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'tan razı oldular" meâlindeki âyetler (el-Mâide 5/119; el-Mücâdile 58/22; el-Fecr 89/28; el-Beyyine 98/8) Allah ile kul arasındaki rızâ halinin karşılıklı olduğunu gösterir. Allah, Hudeybiye'de Semre ağacının altında Hz. Peygamber'e biat eden sahâbeden razı olmuştur (el-Feth 48/18). Bir mümin için Allah'tan razı olma ve O'nun razı olduğu bir kul olma en büyük mutluluktur (Âl-i İmrân 3/174; et-Tevbe 9/100). Cennete girmek için bu nitelikteki mümin-

ler arasında dahil olmak lâzımdır (el-Fecr 89/28). Adn cennetine giren müminler için en büyük ödül "Allah'ın rızâsı" anlamına gelen rıdvândır (et-Tevbe 9/72). Rıdvân rızânın en mükemmel şeklidir. Mümin Allah'ın rızâsını kazanmak amacıyla gerekirse canını ve malını feda etmelidir (el-Bakara 2/207, 265). Müminler yardım ve iyilik gördükleri kimselere, "Allah razı olsun" diye dua ederler, bu bir mümin için yapılacak en güzel duadır. Zira Allah razı olduğu kulunu günah işlemekten ve kötülük yapmaktan korur, ona hayırlı işler yapmayı nasip eder. Bunun için önce Allah ve resulünün rızâsının alınması gerekir (et-Tevbe 9/62). Allah ve resulünün rızâsından sonra anne baba, hoca ve mânevî büyüklerin rızâsını kazanmaya çalışmak esastır. Rızânın kaynağı Allah hakkındaki hüsnüzan ve tevekküldür, neticesi iyimserliktir. Ancak ilâhî kazâ gelmeden ve hadiseler ortaya çıkmadan önceki rızâ ve tevekkül doğru değildir. Çünkü bu tavrı sadece doğaya talip olmaktan ibarettir ve rızânın kendisi değildir. Nitekim Resûl-i Ekrem bir duasında "İlâhî, kazandan sonraki rızânı niyaz ediyorum" demiştir. İbadet ve kulluğun nihaî gayesi Allah'ın rızâsına ermektir. İnsanların yaptıkları hayırlı işler Allah'ın rızâsını kazanmaya vesile olduğu gibi kötülük ve günahlar O'nun gazabına sebep olur. Allah kullarının kötülük yapmalarına ve küfür üzerine olmalarına asla razı olmaz (et-Tevbe 9/96; ez-Zümer 39/7; Muhammed 47/28).

Tasavvufun ilk dönemlerinden itibaren rızâ kavramına özel bir önem verilmiştir. Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre rızâ, ilâhî iradeye tâbi olduğu için kulun kendi iradesini ve tercihini terketmesidir. Ebû Süleyman ed-Dârânî ancak bedenî arzularından sıyrılan kişiler için rızâ mertebesine erebileceğini söylemiş, İbrâhim b. Muhammed en-Nasrâbâdî, rızâ mertebesine ulaşmak isteyenlerin Allah'ın razı olduğu hususlara sıkıca sarılmalarını tavsiye etmiştir (Serrâc, s. 80; Kuşeyrî, s. 423). Hâris el-Muhâsibî rızâyı "Allah'ın hükmü altında bulunan kulun sükûnet içinde olması" (Kelâbâzî, s. 102; Kuşeyrî, s. 426), Zünnûn el-Misrî "kaderin acı tecellisi karşısında kalbin sükûnet ve huzur içinde bulunması" (Serrâc, s. 80; Kelâbâzî, s. 102; Kuşeyrî, s. 426) şeklinde tanımlamıştır. Ebû Osman el-Hirî'ye göre rızâ kazâya razı olmaktır (a.g.e., s. 425). İnsan iradesini aşan olaylar karşısında Hakk'ın cemal tecellisiyle celâî tecellisini aynı derecede rızâ halî ile karşılamak, lutfun da kahrın da hoş olduğunu kabul etmek sûfilerin hedefidir. Bu hedef kulun